

14. ELS FONAMENTS DEL REGNE

L'Administració

No importa quants mallorquins, romans, germànics o àrabs haguessin vingut i quedat a viure a la comarca que ara és Binissalelem, abans de 1229. No són personatges de la història del municipi, que aviat complirà vuit-cents anys. Deixaren modificacions en la geografia i deixaren topònims i delimitacions al terreny, que han condicionat el desenvolupament del poble; però la vila de Binissalelem, com el Regne de Mallorca, és creació dels invasors catalans, aragonesos i provençals.

Liderats per En Jaume I, comte-rei de Catalunya i Aragó, comte del Rosselló, senyor de Montpeller, els conqueridors foren gent nova i implantaren una manera d'ordinar la terra i regir la societat del tot diferent.

També aportaren la cristiandat occidental amb totes les seves contradiccions implícites, com a element intrínsec de l'estat. Magnats, nobles, els *rics homes* (com es deia a Catalunya) i alts eclesiàstics eren els socis del rei i junts gestionaren la creació d'un nou regne. *"Foreign conquest often takes the form of a joint-stock enterprize"* (Legacy of the Middle Ages, p.475). L'empresa de conquerir terres estrangeres està sovint organitzada de manera semblant a una societat anònima. Els objectius de l'empresa eren diversos: per part dels rics homes i ciutadans, predominaven els objectius comercials, mentre que el papa premiava la santa croada per recuperar una diòcesi perduda. Per al rei i l'església, tot i que no rebutjaven rendes i beneficis econòmics, el motiu central era

El rei En Jaume, els magnats i vassalls en una imatge moderna, copiada d'una pintura mural al castell d'Alcañiz. L'original representa el rei entrant a la ciutat de València. Imagineu l'efecte de l'aparició d'aquests personatges muntats en grans cavalls, armats i engalanats així.
[Fig. 81]

La mateixa escena a la pintura mural de l'època (1290- 1375). Noti's la senyera reial a les torres de la ciutat, aquesta fou una entrada cerimonial, però els cavallers porten armadures de cap a peus. [Fig. 82]

l'increment del respectiu poder i esfera d'influència.

L'arribada dels conqueridors causà un impacte immediat sobre les disposicions musulmanes del país, i va suposar la implantació d'un reglament feudal del territori i d'una societat que aportava un nou concepte de propietat, amb les seves peculiars relacions entre pobladors, i entre govern i súbdits.

Les parròquies

El segle XIII hi havia dues institucions, la monarquia i l'Església catòlica, que acaparaven tant el poder com l'activitat política. Els protagonistes polítics eren els seus màxims representants, i les persones que determinaven la política eren delegades pel rei o pel papa. En totes les qüestions de potestat aleshores prevalien els individus poderosos.

Després de l'obligada unitat en la conquesta, una vegada que el país començà a funcionar, el rei temporal i el rei espiritual reprenien de bell nou la relació habitual a l'època: una rivalitat per aconseguir la major quota de poder, matisada per una complicitat de no soscarar el rival fins a tal punt que tot l'edifici s'enderrocàs.

Evidentment, els primers anys, la part forana estava escassament poblada, amb els veïns dispersos o com a molt congregats en petits nuclis per tot el territori. En l'esquema de la conquesta, Ciutat fou concebuda com a cabdal, perquè era el centre del comerç, el potencial motor econòmic de l'illa. La resta de territori era destinat a un paper purament de suport. Mentre el poder reial encara estava ocupat en completar la dominació del territori, l'agent que delimitava aquest territori en poblacions era l'església. Els primers anys fou aquesta, representada pels ordes religiosos, la qual organitzà la construcció d'esglésies i establí la demarcació de les parròquies. En paral·lel al repartiment reial de territori, i en pocs anys, quasi tot Mallorca estava dividida en parròquies.

L'any 1248 el papa va assumir la protecció de les primeres parròquies i durant abril d'aquest any ratificà que es guardava per ell sol tota la jurisdicció sobre les esglésies mallorquines: que no dependrien de cap bisbe peninsular. La parròquia quedava com a demarcació de referència per la resta del segle. Les parròquies no van ser pensades com a unitats administratives urbanes, però persistien com a tals per manca d'una alternativa. Foren divisions del territori amb poc sentit cívic, organitzades en funció de les necessitats de l'església. A vegades unien parts que mai no es fondrien amb naturalitat, com passà amb el feu de Lloseta i la futura vila de Binissalem. A vegades establiren disparitats geogràfiques que haurien de ser ajustades *a posteriori*.

L'església era també l'amo de l'hora i de les temporades: organitzava el dia amb les campanades i organitzava l'any, des de les festes fins als dies de pagament. Tot estava determinat segons el calendari eclesiàstic.

Amb les delimitacions de les parròquies i el repartiment de la terra entre propietaris particulars, les alqueries i els rafals àrabs perderen sentit. Per l'administració local incipient, es tractà d'un període

El llibre de franqueses i privilegis del Regne de Mallorca (1256) La còpia és propietat de Josep Forteza Calvet. [Fig. 83]

d'improvisació. Si hi havia assumptes per parlar, el lloc d'assemblea era la plaça de l'església parroquial, on s'ajuntaven un grup *ad hoc* de prohoms (*probi-homines*: homes rectes). La primera reunió de la qual tenim notícia a Robines fou el 1285. La fórmula, tota senzilla, d'aquell 23 de novembre fou:

"Congregats [i segueixen vint noms] tots habitants de la parròquia de Santa Maria de Rubines, amb consentiment d'altres prohoms, elegeixen síndics i procuradors que han d'anar a prestar jurament de fidelitat al rei Alfons i foren aquests: Ferrer Palou, Jaume Gellida, Pere de Massanes i Pere Figuera, essent testimonis de l'acte: [...]" (RRV 1).*

El 1249 fou projectat el règim municipal del govern que regentà Mallorca durant segles, mentre als inicis del segle XIV les administracions municipals de la part forana començaren a funcionar d'una manera homologada.

Les Franqueses

Ben prest, dia 1 de març de 1230, es proclamava la primera Carta de Franqueses, que s'anà modificant cada vegada que hi havia un canvi de rei o regent, o simplement quan aquest ho jutjà oportú. Pels els mallorquins, la carta s'equiparava al tradicional jurament d'un nou monarca. Al cap de quaranta anys, el 1270, ja hi havia unes vint reafirmacions o ampliacions de les Franqueses. Alguns historiadors recents opinen, però, que les modificacions afluixaven les concessions originals més que reforçar-les.**

Aquestes cartes solien basar-se en cartes anteriors i les modificaven o confirmaven com semblava adient. Així, no dotaven la gent amb nous drets polítics significatius; més aviat oferien protecció contra els abusos a l'abast dels poderosos, ja coneguts en altres indrets o temps. D'una manera esquemàtica, amb les franqueses s'establiren:

I. [...] derogar malos usos [...] característicamente señoriales, [...]

II. [...] configuran una propiedad burguesa, en cuanto que las posesiones en Mallorca se conceden "franques e lliures", pudiendo [el propietario] disponerse libremente de ellas [...] de lo que, sin embargo, son "exceptats cavallers e sancts", [religiosos] [...]

III. El poder civil queda separado del poder eclesiástico y se garantiza la inviolabilidad de domicilio" (Jesús Lalinde Abadía, 1990, p. 82).

Desacord entre historiadors

Tanmateix, queda la qüestió de l'abast jurisdiccional de les Franqueses. Quina fou l'extensió de l'aplicació de les Franqueses a Mallorca i en quina mena de societat vivien els mallorquins: com a homes lliures o

(*) Vegeu la relació dels "Noms dels Convocats". Hi ha un total de trenta-quatre noms. (p. 90)

(**) Vegeu: "Mallorca: la consolidación del feudalismo", *Historia de los Pueblos de España*, "Los antiguos territorios de la Corona de Aragón", 1984

El rei En Jaume com a jutge, assegut al tron amb l'espasa, símbol de justícia, plantada en horitzontal. Als seus peus hi ha un soldat amb armadura, l'escut reial i una llança. Està observant un jutge que parla amb dos advocats i els seus clients. La miniatura data del 1290 a 1310. Vegeu els detalls naturals de la caça dibuixats a la pàgina. [Fig. 84]

com a persones encadenades per una nova versió del feudalisme? No prenem part en la discussió entre historiadors, però al·legar la poca eficiència de les Franqueses és una acusació seriosa. Sí bé es podria demostrar que les Franqueses tan sols afectaren als colonitzadors de la porció reial on el rei

tenia *domini directe* i plena potestat, va resultar que mai no beneficiaren els que vivien a les porcions dels magnats.

Que hi havia matisos i la situació variava és evident. No podem suposar que les franqueses beneficiassin igualment a tothom, com era la intenció declarada. Sembla cert que el poder del rei fou bastant limitat a les porcions dels magnats, però ja existia a l'edat mitjana el concepte de sobirania, que insistia en el fet que governar no és tan sols qüestió de controlar al territori i, per tant, demostra que el rei regnà també on no era el propietari directe de la terra. Cap senyor podia denegar els poders reservats al monarca, com a legislador o com a administrador de justícia criminal o de defensa. No obstant això, l'èxit de l'aplicació del seu poder depenia de la capacitat d'un monarca per fer prevaler la seva autoritat.

La fragmentació dels territoris del rei En Jaume i les llargues distàncies entre una part i les altres es constituïen l'impediment més important. En un època en què tot era personal i la presència imprescindible, ni un rei llegendari ja en vida, com fou En Jaume el Conqueridor, era capaç de dominar seu territori de veres. La monarquia estava condemnada a una lluita sense fi per mantenir el poder.

Els cavallers

Els cavallers, els militars domesticats i convertits en terratinents, formaren un grup que podia alterar l'equilibri de poder abans compartit per monarquia i església. No fou que els cavallers sempre actuessin junts: cadascun lluitava per ell mateix, però les victòries d'un o altre tendien a rebaixar el poder reial.

Durant el primer segle del regne, la monarquia practicava una política d'adquisició de terrenys senyorials, no

Mapa del Regne de Mallorca, abans de 1285 tan petit al costat del Regne de Catalunya-Aragó. [Fig. 85]

per explotar-los personalment, sinó per aconseguir-ne el *domini directe*, la jurisdicció completa que permetria un règim uniforme de justícia i finances. No obstant això, un baró local decidit podia retardar l'entrada de la jurisdicció reial durant segles, com fou el cas de Lloseta.

És fàcil condemnar els barons per intransigents, però tanmateix alguns dels seus súbdits podrien haver canviat de residència i no ho feren; per aquests habitants, viure fora de la porció reial tenia avantatges. Els colonitzadors senyorials podien gaudir de 'privilegis' en forma d'exempció de pagar alguns impostos, com a extensió del privilegi del senyor qui posseïa el domini directe de les terres on vivien. Els senyors necessitaven pobladors i a vegades oferiren incentius per atreure'ls. Joan Vich Salom esmenta que a la part de l'alqueria de Binissalem, que pertanyia a la Porció Temporal de l'església, "[...] esta curia tenía por

costumbre el dispensar o eximir del pago de ciertos censos a los que de su porción adquirían terrenos para edificar, lo que no hacían las curias reales a que pertenecía a Rubines". (1956, p. XVI)

Tanmateix, a la porció reial el seguiment de les Franqueses fou irregular i algunes foren debilitades, en primer lloc pel mateix monarca, el rei Jaume I, que perseguia els seus interessos o exigències conjunturals. Per exemple, va violar una i altra vegada la famosa segona franquesa que prohibia la cessió de propietats als cavallers o clergues. Després, el seu successor, Jaume II, mentre era hereu del regne, patí una important manca d'ingressos, i subsistí amb préstecs de la seva mainada i de la cort. Aprengué aviat que una manera de 'tornar' els diners prestats era amb la cessió de terrenys als nobles i cavallers de la seva partida.

El municipi

Després de la conquesta, Jaume I implanta "el modelo de municipio unico en que [...] la entera isla [...] se constituye como término municipal del núcleo urbano, caput insula [...]". (Álvaro Santamaría, 1988, p. 11). Fou l'any 1249 quan el rei concretà el caràcter municipal del govern de Mallorca en el Privilegi de València. Diu Santamaría "el privilegio municipalista de 1249 viene a ser el estatuto constituyente del municipio de Mallorca" (1988, p.14).

Durant molts anys Mallorca seria governada com un sol municipi, centrat a Ciutat, que comprenia l'illa sencera.

A més del batle reial al cap, oficial que representava els interessos del monarca, hi havia una magistratura de sis jurats, elegits entre els diferents estaments, encara que un havia de ser cavaller. Representaven el poble i vetllaven pels interessos de la població o de si mateixos.

"Corresponde a los jurados aconsejar al lugarteniente, veguer y baile cuando lo requieren, y

El Palau de l'Almudaina, seu del govern del Regne de Mallorca i palau reial.

Aquí, "Reconstrucció hipotètica del palau al segle XIV. Dibuix de F. Estabén (Museo Militar de San Carlos). En primer plànol està l'immens arc islàmic (bastit aprop del 1150) pel qual entraven els vaixells a peu del palau, amb la torre de l'homenatge al centre. A l'esquerra estava S'Hort del Rei, tancat per un mur que el protegia de les aigües de Sa Riera, i al fons S'Hort de la Reina. A l'altra banda de Sa Riera, a l'esquerra, es veu la baixa murada de la part oest de Ciutat, amb la porta de Sa Gabella al fons, que encara manté avui un arc islàmic" [Fig. 86].

administrar los intereses de la comunidad" (Antoni Planas Rosselló, 1995, p.27).

Els jurats, no obstant això, no gaudien de *jurisdicció*, que és el poder d'exercir l'autoritat. Aquest poder estava reservat als representants del rei. Els jurats servien durant un any, de Nadal a Nadal, i el càrrec era gratuït i obligatori. Podien convocar i nomenar un

consell de lliure designació per ajudar-los puntualment. La disposició que hi hagué jurats i consells ens fa recordar el deure del vassall d'aconsellar el seu senyor, obligació present des del principi del sistema feudal. Els jurats, però, aspiraven a més influència i poder veritable i el sistema no quedà congelat.

FONTS CITADES

_Charles Johnson, "Royal Power and Administration", *The Legacy of the Middle Ages*, Crump & Jacob, editors, Oxford University Press, 1943

_RRV1

_Jesús Lalinde Abadía, "El desarrollo Político e institucional del Reino Privativo de Mallorca, Islas Adyacentes", XIII Congrés d'Història de la Corona d'Aragó, Ponències, 1990

_Jaime Lladó Ferragut, Joan Vich Salom, prologo al *Catálogo de la sección histórica del Archivo Municipal de la villa de Binisalem (Balears)*, 1953

_Alvaro Santamaría, "El Municipio en el Reino de Mallorca", *Estudis Baleàrics* 31, 1988

_Antoni Planas Rosselló, *El sindicat de Fora. Corporación representativa de las villas de Mallorca (1315-1834)*, 1995

Creant la vila de Binissalem

Un mosaic de cent-cinquanta anys del Regne de Mallorca,
des del 1231

Pel que fa a les imatges, fotografies i il·lustracions: Atès que algunes fotografies, imatges i il·lustracions contingudes en aquesta obra han estat realitzades per tercers, la reutilització i difusió d'aquestes no està coberta per la llicència Creative Commons ni per cap altra llicència, per la qual cosa la seva utilització serà responsabilitat de la persona que en faci ús. En cas que un tercer trobàs que en aquesta obra s'ha fet un ús no autoritzat de les seves imatges, fotografies o il·lustracions pregam que es posi en contacte amb info@creantbinissalem.com per a la seva retirada o correcció.